

Башескија с посебном пажњом послушкује гласове и звуке ноћи: »угодни, готово девојачки глас« мујезииа који »стамболским начином« разгаљује околину, ехо севдалинки или песама певаних »на сеоски начин« уз пратњу наја, тамбуре или саза.

Све те белешке, мноштво запажених и ухваћених ситних појединости, сведоче колико је Башескија имао изоштрана чула да осети живот око себе и да све те упијене утиску преточи у субјективан доживљај за који је најчешће умео да нађе прикладан, сажет и сликовит израз.

Бранко Летић

Ристо Бесаровић, ИЗ КУЛТУРНЕ ПРОШЛОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (1878-1918), Сарајево, »Веселин Маслеша«. 1987. с. 259.

У реномираној и у ширим размјерама респектираној библиотеци »Културног наслеђа« сарајевска издавачка кућа »Веселин Маслеша« објавила је књигу Ристе Бесаровића, дугогодишњег истраживача босанско-херцеговачке историје аустроугарског периода – посебно оних њених сегмената који се односе на културни живот овог поднебља. Овај зборник од укупно 11 радова обухвата приближно исти круг тема (библиотекарство, музички и ликовни живот, облици позоришне умјетности...) које је исти аутор истраживао у истом временском дијапазону и прије петнаестак година елаборирао у књизи »Из културног живота Сарајева под аустроугарском управом«. Ако је тада, с правом, оцјењивао да ти прилози, с обзиром на то да третирају вишезначне појавне облике културне стварности Сарајева, превазилазе оквире једног града и представљају допринос упознавању културне прошлости босанскохерцеговачког простора читавог једног периода на прелазу XIX у XV стољеће, онда се то, са још више разлога, може рећи након појаве ове књиге.

Аутор је и овим текстовима потврдно интересовање за различите садржаје културне прошлости у Босни и Херцеговини, односно облике културног живота у већим градовима, да се не каже центрима одређених регија (Тузле, Бање Луке, Мостара и, наравно, Сарајева). Тематски, то значи да ће читалац наићи на штиво које се дотиче писане ријечи (о штампани, појединим листовима, издавачкој дјелатности, књижарама, библиотекама, читаоницама), напорима чињеним на плану организирања књижевника у Босни и Херцеговини, почетним корацима у стварању »прве мреже« јавних библиотека у Сарајеву, активности специфичне сценске умјетности, какво је луткарско позориште, или на први поглед неким мање значајним, да се не каже ефемерним појавама какве су биле: акција за подизање споменика Сими Милутиновићу у Сарајеву, или политичкој позадини одликовања фра Грге Мартића.

Процесе, појаве, догађаје или личности аутор прати на различитој временској или просторној равни. Колико је то узроковано афинитетом или дозом истраживачког нерва аутора, толико је то, и још више, посљедица броја, разноврсности извора, а понајвише квалитета распо- живих података које пружају доступни коришћени извори. Ерго, у зако- нитој условљености од квантитета њиховог (понајчешће штампе до- пуњавања пригодним написима, споменицима нпр.), те уз примјетан, а за Бесаровићевог профила и искуства све рјеђи манир »ослањања« на при- марни (архивски) податак, на страницама ове књиге нашли су се радови који »покривају« цијели период (1878-1918), или, пак цијело подручје Босне и Херцеговине, као и оних који се односе на културне појаве, дога- ђаје или личности у једном мјесту, једној години или једном листу.

Не улазећи у то колико објављени наслови, мање или више, одсли- кавају оне »неке важније моменте из културне прошлости Босне и Хер- цеговине 1878-1918«, пажљив читалац ће доста лако уочити озбиљност коју је аутор испољио у свим фазама рада. Карактеристичан је његов прилаз: прецизно и јасно дефинирајући свој циљ, уз доста наглашене ог- раде око тога да ли су расположиви извори достатни за досизање цјело- вите предоцбе, а тиме и оцјене тематике коју прати, он се не задовољава могућом једностраном визијом третираног проблема. Посезање за ар- хивском грађом, у правилу, му омогућава да мјесто торза остварује цје- лину, или умјесто крњег мозаика комплетну представу. Опредјељење ау- торово да читаоцу пружи што детаљнији и потпунији увид у цјелину у- елабориране проблематике имало је за посљедицу примјену данас не та- ко често сусретаног метода коришћења истраженог материјала. У прави- лу Р. Б. преферира хронолошко *in continuo* низање свих релевантних и мање важних података. Тиме се, несумњиво, постиже хвале вриједан ефе- кат – увјерење и убјеђење да је предмет истраживања тако детаљно обра- ђен да му се нема што више додати. Но, аутор је, определијеливши се за регистрарање чињеница, понајчешће остајао на нивоу хроничара, не по- кушавајући да се одвоји од податка и досегне ииво анализе проблема или појаве коју истражује. Без обзира на речено, Р. Б. недовољно присут- ну анализу до извјесне мјере супституира сажетим и прецизним закључ- цима на крају већине објављених чланака. Стриктна примјена хроно- лшког принципа (када је ријеч о коришћењу извора) може да има мјес- тимично за посљедицу и присутност извјесне иелогичности у излагању материје. Нпр. податке из Хавличековог чланка (објављеног у »*Českom loutkaru*« 17. априла 1912. стр. 204-205) чини се да је требало навести у тексту који се односи на разматрање догађаја што су претходили ства- рању позоришта лутака (на стр. 196 књиге), а не *post festum*. Једна од резултанти примијењеног метода су прецизнији подаци у односу на већ познато (нпр. подаци у вези са почетком рада бањалучког пјевачког друштва »Јединство« вид. бил. 54, стр. 47), или сасвим нови подаци који бацају више свјетла на збивања из културне прошлости босанскохерце- говачког поднебља. Већ у првом прилогу (»Писана ријеч у Босни и Хер-

цеговини 1878-1918»), пратећи бројна издања у којима се »печатала« у оних 40 приватних (сем једне), штампарија, аутор је устврдио да је »покренуто преко 150 листова, часописа и других периодичних публикација«, а не 200 како се сматрало. Мада су »Србобран« – стр.44; »Споменица 'Слоге'« – стр. 47; »Политика« – стр. 47, 49; »Нови Србобран« – стр. 49 (учинио је сувишном оградом да је то све било потребно изрећи »како би се евентуално већ захтјеви, постављени у обради ове теме, свели у оквир реалних истраживачких могућности диктираних расположивим изворима« (стр. 31).

Да ли можда из субјективног осјећања недостатног броја за њега преферираних извора одређене провенијенције (бањолучке штампе), аутор је посебно у овом чланку, на извјесном броју мјеста (стр. 34, 38, 39, 40...) користио, иначе већ објављене, податке на начин да су исти по простору који им је дат »прекрили« основни текст. Да су све наведене ограде биле априорне и, на крају крајева, израз пренаглашене бојазни за коначни ефекат и оцјену урађеног, потврђује ауторов укупан резултат којим је документовано представио обим и ниво културних збивања у Бањој Луци, смјештајући га објективно на одговарајуће мјесто у односу на културне центре какви су били Мостар или Сарајево.

Основна нит ауторовог излагања је логична и лако се прати, мисао је јасна, лични став увијек присутан, па и онда када претпоставља, сумња или се ограђује. Тај утисак ин *ultima linea* не помућује ни осјећај потписника ових редова да су честа задржавања и бројна помињања спољних елемената коришћених извора (наслов, број, језик, адресат, адресант) у основном тексту, а не у биљешкама (фуснотама) гдје им је искључиво мјесто, у извјесној мјери, беспотребно исти оптеретила. Типичан за ову тврдњу је примјер на страни 115. Помињање ауторовог односа према изворима изазива код стручно упућеног читаоца осјећај да ли дивљења или својеврсног путоказа (и почетницима и зрелим истраживачима) да се без обзира на сва ограничења у погледу квантитета и квалитета примарне грађе, иоле цјеловита, аутентична и вјеродостојна представа о недовољно истраженим, поготово неистраживаним темама не може стећи без њеног помног консултирања. А ти су о новинама, листовима, часописима студиозно и монографски писали други истраживачи (Пејановић, Хаџиосмановић, Ризвић, Љ. Ковач, Ђуричић или Ђурић), овај прилог Р. Б. се доима као успио компендиј о проблематици коју третира. Занимљиво је навођење у текстовима оних података који откривају читаоцу када се, шта и гдје у културном животу Босне и Херцеговине десило први пут. У том смислу колико значајно, толико куриозно је цитирање података, примјера ради, да је иницијатива за покретање прве библиотеке у Босни и Херцеговини »која је требала да обавља функцију цнетралне библиотеке« потакла од Српског просвјетног и културног друштва »Просвјета« (стр. 27), да је први концерт у Босни, »'пред млогобројном и врло одабраном публиком' одржан у Бањалуци« 31. маја 1881. године (стр. 31), да је у овом граду 1883. »дошло до конституи-

сања Српске читаонице ... први пут под новом управом на окупираном подручју» (стр. 33). Прво пјевачко друштво у Босни и Херцеговини у вријеме аустроугарске управе »и прво у овим крајевима уопште, основано у Тузли«, дјеловало је од 1. марта 1886. године (стр. 58), да је »захваљујући свакако... активности српског... пјевачког друштва, управо у Тузли дошло до оснивања првог сталног босанскохерцеговачког позоришта које је основао и водио Михаило Црногорчевић...« (стр. 67), да је Фрањо Мачејовски оснивач прве музичке школе у Босни и Херцеговини 1908. (стр. 46 – спац. Т. И). Осим поменутих података које је Р. Б. навео у циљу регистраирања иницијалних активности на плану разних облика културног живота Босне и Херцеговине, ништа мање нису интересантни подаци који се односе на догађаје локалног значаја на подручју ујих градских цјелина, Бање Луке нпр. Према аутору, у то вријеме значајна манифестација каква је била светосавска бесједа одржана је у том граду по први пут јануара 1883 (стр. 32).

Лако је замијенити да Р. Б. у трагању и коришћењу извора испољава манире упорног и минуциозног истраживача. Понајчешће је то штампа, како дневна, тако и периодична, листови политичког или културног профила, пригодне публикације. Кад год је то могуће, представа стечена на изворима другог реда употпуњена је оним првог реда, тј. архивским подацима. Довољан је увид у било које од објављених прилога па да се читалац увјери у сериозност ауторовог приступа око изналажења и консултирања свега оног што би комплетирано увид, представу о третираној проблематици, појаснио крајњи суд. Стога чуде, па и изненађују наглашене ограде аутора које сугерира читаоцу у приступним реченицама текстова, каква је она на стр. 30-31, у вези са чланком »Неки значајнији моменти у културном развоју Бањалуке 1878-1918«. Свјестан да сачувани архивски документи не пружају достатан број поузданих информација о културном животу Бање Луке у периоду од 1878-1918, аутор полази од тврдње да се исти »може... са... тешкоћама пратити из текстова који су излазили ван Бањалуке« (стр. 30). По експлицитно интонираним мишљењу Р. Б. »за праћење културног развоја сарајевска штампа то није, као што није ни било која друга осим бањалучке«. Слиједећи ауторову аргументацију о степену (не)употребљивости било које друге сем бањолучке, које »у овом периоду практично скоро и нема« постаје јасно откуда толика ограда. Не само првим податком из сарајевских (!), »Босанско-Херцеговачких Новина« (вид. текст уз биљ. 2, стр. 31), него и бројним интересантним и значајним подацима за културни живот Бањалуке (и шире), које је аутор користио из неких текстова (а нису излазили у Бањој Луци: »Сарајевски лист« – стр. 42, 43) трагови видно уочљиви у сваком од прилога објављених у овој књизи. Ауторови напори усмјерени у правцу рашчишћавања културне прошлости Босне и Херцеговине, једног по много чему специфичног периода њене историје, иако засигурно нису аргументи садржавали прагматичке или утилитарне уклоне, резултирали су извјесним открићима инспиративним не само за са-

дашњост, него и за будућност њене културе. И данданас у неким круговима несхваћена или криво тумачена равноправност писама (у дневној штампи или телевизији) имала је своје предшаснике на босанскохерцеговачким просторима и у периоду до 1918. године. Р. Б., ипр. у прилогу »Један издавачки покушај«, на стр. 220 констатира да су покретачи двију едиција (»Универзалне библиотеке« и »Ослобођења« покренути 1913. у Сарајеву), »с обзиром на структуру тога национално и конфесионално подијељеног стаиовништва... уложили видне напоре да избором писма, ћирилнице и латиннице, максимално задовоље како оне читаоце који су били склони употреби ћирилнице тако и оне који су радије читали текстове штампане латиничким писмом« (курзив Т. И.). У прилогу који је претходио напријед поменутом (»Ческо-луткарско позориште«) наводи се, ипр. да је »за припремање тежих комада била довољна једна проба« (стр. 206), да је луткарска сцена у оквиру поменутог позоришта, осим што је била »ефикасно средство не само у одбрани од германизације«, имала исти ефекат »у стварању будуће позоришне публике« (207). Не бисмо били склони актуалну »кризу публике« у нас тумачити и застојем у одгоју будућних младих гледалаца, али је непобитна констатација да је некад витална луткарска сцена при »Позоришту младих« у Сарајеву данас »мртва«!

Мада аутор објављених прилога нема, вјероватно, никаквих »заслуга« за штампарске грешке (на стр. 9 – Сафвет је Сефхет, стр. 28 (биљ. 43), 36, затим стр. 41 (презиме Фотија Ж. Иличића је »прекрштено у Хишћа), 43, 54, 55, 58 (биљ. 4), 71, 72, 73, 85, 89, 102 (биљ. 61), 116, 125, 133, 150, 156, 158 (биљ. 53), 161, 162, 168, 172, 175, 182, 183, 193, 195, 196, 216, 224, 226, 227) овдје их наводимо не да бисмо олакшали рад на евентуалном другом издању књиге, или да би били потврда ситничавости аутора овог приказа, него да би потврдили давно изречену Андрићеву опаску да ниудио штампара при оцјени дјела не треба испустити.

И на крају, требало би изријеком констатирати да је напор што га је аутор уложио уродио плодом и циљ који је себи поставио досегао себи својственим прилазом и методом на начин да сваки од 11 написа и сам по себи и сви заједно, колико год међусобно некохерентни, допуњују постојећу, а још више новим открићима и оцјенама представљају несумњив допринос комплементарној представи културне историје Босне и Херцеговине 1878-1918.

Томислав Ишек